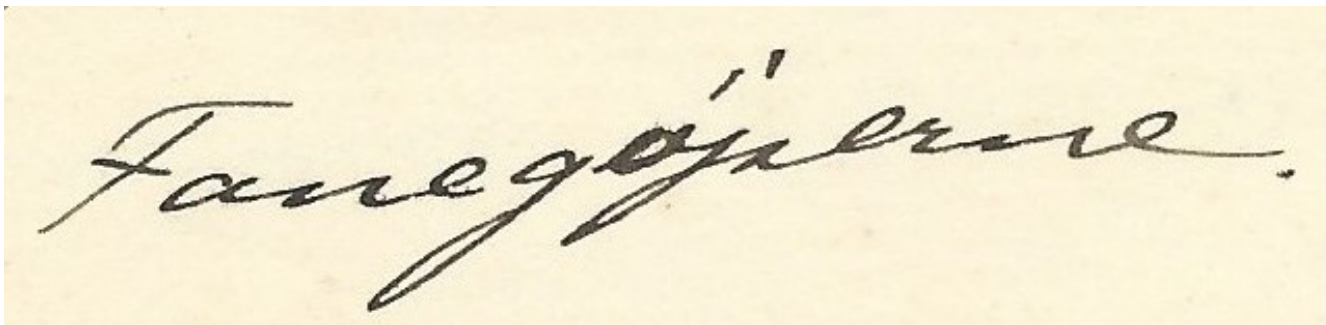

Fonegøjserne. Om jappere og gøjere på Fanø

Af Sven B. Anthonisen

Jappere og Gøjere

Ikke alle naboer har det godt med hinanden. Nogle gange opfattes naboer som idioter, som dumme, som farlige, som mærkelige eller måske bare anderledes. Og man kan reagere på sin nabo med vrede, drilleri eller måske bare undren. Forholdet mellem sønderhøninger og fannikere har gennem årene været præget af en række af disse følelser og handlinger. Traditionen siger, at man i Nordby omtalte sønderhøningerne som **jappere**, og at man i Sønderho omtalte fannikerne (altså dem fra Nordby) som **gøjere**. - De to små samfund på den lille ø var begge præget af den nordfrisiske kultur i bl.a. i byggestil og klædedragt, og befolkningerne på den sandede ø levede først og fremmest af fiskeri og søfart. I løbet af 1800-tallet blev det næsten udelukkende af søfart, og selv om de to små samfund på mange måder lignede hinanden, var der langt imellem dem. Sønderho vendte sig i høj grad mod Ribe, og Nordby vendte sig i høj grad mod Varde. I slutningen af 1800-tallet ændrede dette sig med Esbjergs opståen og sejlskibenes forsvinden. Sønderhøninger og fannikere udvandrede i stor stil til Esbjerg og København, og Sønderho blev en lilleputby og blev lillebror til Nordby. - Også rent bogstaveligt var der langt mellem Nordby og Sønderho. Der var mange kilometer ad et sandet hjulspor med hede og klitter mellem de to byer, så at komme fra Nordby til Sønderho - eller omvendt - kunne føles som en endeløs ørkenvandring.

Mange fanøhistorier handler om modsætningsforholdet mellem sønderhøninger og fannikere, og ifølge traditionen skulle det dårlige naboforhold gå helt tilbage til købet af øen og fastlæggelsen af skellet mellem de to sogne i 1742. Ordene er da også undertiden blevet knyttet til disse begivenheder

De store omvæltninger i både Nordby og Sønderho fra slutningen af 1800-tallet har måske forstærket behovet for at understrege egen identitet bl.a. ved at drille hinanden med ordene "japper" og "gøjere". Og så er det selvfølgelig mærkeligt, at det er så uklart, hvad der er de to ords betydning og oprindelse. Det skal jeg prøve at nærme mig.

De første kilder

Der er en formodning om, at ordene og deres brug går langt tilbage i tiden, men det er påfaldende, at det først er meget sent, at vi finder ordene i de skriftlige kilder. Der er dog en enkelt undtagelse: I et brev, som min farfar Niels H. Anthonisen¹ skrev i 1894 til sin forlovede Mette Brinch i Sønderho, brugte han ordet "Fonegøjserne" om beboerne i Nordby.

Umiddelbart vil man læse ordet som "Fanegøjserne", men Niels skrev ofte a og o næsten ens, så der kan også stå "Fonegøjserne". Det giver også bedre mening, da det var almindeligt i Sønderho at omtale den nordlige del af øen som Fone (Fanø). Både Niels og Mette var født og

¹ Niels H. Anthonisen (1866-1945), "Dr. Anthonisen", var læge i Nordby fra 1893 til 1945

opvokset i Sønderho, og Niels havde i 1893 nedsat sig som læge i Nordby, så han blev en "japper" blandt "gøjere" (eller måske er ordet "gøjsere"?).

En af de første kilder vi har til ordet "jap" er Niels Sonnichsen Kromann², der i sine erindringer trykt i Fanø Ugeblad i 1979 beskriver, hvordan han omkring 1. verdenskrig som sønderhodreng skulle aflevere et brev i Nordby. Han omtaler sig selv som en "synderjap" og blev også tiltalt som en "synderjap", og som "synderjap" fandt han det klogest at holde "en lav profil" i forhold til drengene i Nordby, som han omtaler som "gøjere".

Fanø Ugeblad

Fanø Ugeblad bragte i 1950 en række artikler³, som tidligere var blevet bragt i dagbladet Information. Redaktøren på Fanø Ugeblad, Christian Sneum, kommenterede ordene "æ japper og æ gøjer"⁴. Han skrev bl.a.:

"Gennem alle de år, jeg har opholdt mig på Fanø, har jeg aldrig nogensinde i Sønderho hørt udtrykket "æ gøjer". Det må derfor være af meget gammel dato. Jeg kendte det slet ikke, før jeg så det i originalartiklen i "Information".

Derimod har jeg hørt udtrykket "æ japper", og jeg er endogså i stand til at opklare dette udtrykks betydning, som absolut ikke er nedsættende. Jeg må dog straks tilstå, at jeg ikke selv har fundet frem til forklaringen, men at det er nu afdøde læge Anthonisen, der har givet mig den. Og her er den:

Udtrykket "jap" er simpelthen dialektudtalen af mandsnavnet Jeppe. Som Thomas blev til Tammes, Mathias til Mattes, Peder til Pejre o.s.v., således blev Jeppe til Jap. - Jeppe var i ældre tider et mere almindelig mandsnavn i Sønderho, end det er nu om dage. Og den gamle doktor fortalte mig da, at der for mange år tilbage samtidig var flere Sønderhøninger med Jeppe-navnet på navigationskolen her i Nordby. Og der blev udtrykket "æ japper" til - ikke som et skældsord, men kun som en fællesbetegnelse for Jepperne fra Sønderho.

Den opfattelse, at udtrykket "æ japper" skulle være en omskrivning af japanere er altså helt ved siden af.

Ja, det var kun det!"

Altså hævder Sneum, at ordet "gøjer" ikke var almindelig brugt, og at "japper" var en enkel omskrivning af navnet Jeppe (Jap).

Fanøs store historiker N. M. Kromann forsøgte også⁵ ud fra artiklerne i Fanø Ugeblad at forklare de to ord. Han mente også, at ordet "japper" havde sit udgangspunkt i navnet Jep (eller Jacob). Han hævdede også som Sneum, at sønderhøningerne ikke havde brugt ordene "gøjer" (eller søjer). Han forklarede, at "når nordbyanere kaldte sønderhøningerne for japper, var det let for os at give svar på tiltale, idet vi sagde: når vi japper, så søer og gøer I (han sø'h, han gø'r)". - Det er selvfølgelig meget påfaldende, at den gamle sønderhøning, der om nogen interesserede sig for Sønderhos historie, ikke kendte ordet "gøjer". Det er derfor nok sandsynligt, at det ikke har været almindelig brugt i Sønderho. Kromann forsøgte sig alligevel med en forklaring: Når sønderhøninger blev kaldt japper, svarede de igen ved at sige om fannikerne "han sø'h, han gø'r" - altså at fannikerne gøede (gøjer) som hunde.

² Fanø Ugeblad, 4. maj 1979 - og senere trykt i "Fræ wo Grandle", s. 27-29

³ Fanø Ugeblad, 2. september 1950, 9. september 1950 og 16. september 1950

⁴ Fanø Ugeblad, 30. sept. 1950 og www.albus.dk/fanoef/skelstenen

⁵ Fanø Ugeblad, 21. okt. 1950 og "Fanø Lokalhistoriske Forening", nr. 51, 2002

En revywise

I en revywise i forbindelse med at de to sogne i 1970 blev lagt sammen til Fanø Kommune skrev Harald Olesen visen "Skuld gammel fjendskab rejn forgo"⁶. Han skriver bl.a.

*Imell æ Japper sønder o
å så æ Gøjer her,
der hår jo stand en gammel strid
om bodde vind å vejr*

*Hvordan wor et, de såt æ skjel
imellem begge sown?
Æ Japper drak æ Gøjer fuld
så di wor ve å drown*

Historien om, hvordan skellet mellem Nordby Sogn og Sønderho Sogn blev aftalt er blevet en af de mange gode fortællinger om Fanø, og Hans Brinch⁷ genfortæller historien i Fanø Ugeblad i 1974⁸. De to fra Sønderho, der var med til at fastlægge skellet mellem de to sogne, hed - ifølge Hans Brinch - begge Jeppe, og Jeppe udtaltes "Jap", og det skulle så være forklaringen på, at sønderhoner i Nordby omtaltes "japper", og Hans Brinch fortsætter "...og Sønderho kaldtes derefter Japan med tryk på sidste stavelse". Sønderhonerne skulle så - igen ifølge Hans Brinch - svare igen ved at sige til fannikerne "go jer vej...", som så blev til "gøjer".

Et par senere avisartikler

Gøjernes og Jappernes ø

Igennem de senere år optræder ordene "japper" og "gøjer" bl.a. i en stor artikel i Politiken i 1993⁹ med overskriften "Gøjernes og Jappernes ø". Her fortælles om det traditionelle modsætningshold mellem nord og syd på øen og betegnelserne "jappere" og "gøjere". Artiklens forfatter opgiver at komme med en forklaring på ordene. Hun skriver kun: "Oprindelsen til øgenavnene for de to byers beboere fortaber sig i historiens tåger, men navnene bruges endnu".

Kort tid før artiklen i Politiken bragte Fanø Ugeblad¹⁰ en "efterlysning" - måske på opfordring fra journalisten på Politiken. Der står bl.a.: *Vi bliver tit spurgt om, hvad der gemmer sig bag disse gamle øge- eller kælenavne for fannikerne. Vi har spurgt nogle af de ældste nulevende, om de ved, hvad der gemmer sig bag ordene. Men ingen ved rigtig, hvor de stammer fra.* - Derefter kommer en forklaring på ordet "gøj", der skulle komme fra ordet Odden ("æ øj"). Tilsyneladende kom der ingen reaktioner fra Fanø Ugeblads læsere.

I en artikel i Information i 2001¹¹ omtales modsætningerne mellem nord og syd som en "fejde" og en "strid", som havde sit udgangspunkt i opdelingen af øen i 1742. Ordet "gøjer"

⁶ "Vers og viser til Fanøs pris", s. 99

⁷ Hans Brinch (1923 - 1978) var seminarielæktor og skrev med udgangspunkt i Sønderho slægtsromaner, digte mm.

⁸ Fanø Ugeblad, 27. sept. 1974 og www.aldus.dk/fanoe/skelstenen

⁹ Politiken, 22. juni 1993

¹⁰ Fanø Ugeblad, 17. juni 1993

¹¹ Information, 7. nov. 2001

bliver ikke forsøgt forklaret, men "japper" forsøges forklaret med henvisning til Japan og japanere og vel øgenavnet for japanere, "japsere". Det kan passe med, at det nok ikke har været ualmindeligt blandt nogle fannikere at sige japsere i stedet for japper. - Historien i Information løftes lidt ved en fortælling om et japansk skib, der engang skulle være strandet ved Sønderho - og artiklen fortsætter *"og da sømændene ikke kunne gøre andet end at slå sig ned og forelske sig i øens piger hedder sønderhoningerne i dag japper, mens nordboerne til gengæld lyder af navnet gøjer"*. - På Café Nanas Stue mødte artiklens forfatter en person, der kunne fortælle, at hans bedstefar havde "skæve øjne"!

Ordene

Der er mange og fantasifulde forsøg på at finde en forklaring på ordene, og måske kan de sproglige forklaringer hjælpe os lidt videre. Jysk Ordbog¹² har nogle interessante ordforklaringer:

- ordet "jap" beskrives som en person fra Sønderho, men også som omskrivning af navnet Jeppe. Der henvises bl.a. til Fanø Ugeblad¹³ 1941, hvor der som eksempel på en gammel talemåde om "hustruer og husmødre" står: "Hellere en rap og en skrap / end en god sølle Jap!".

- ordet "gøjer" beskrives som en person fra Nordby, og der henvises til enkelte kilder.

- "gøjser" kan ifølge Jysk Ordbog bl.a. betyde fisker, og ordet er af hollandsk/frisisk oprindelse (geus), og ordet er blevet brugt på den jyske vestkyst.

Det er påfaldende, at sønderhoningen Niels H. Anthonisen i 1893 i Nordby brugte ordet "fonegøjserne". Det lyder ikke usandsynligt, at "gøjser" i udtalen kan være blevet til "gøjer". En vis mening giver det vel også, at "gøjser" er et gammelt frisisk ord for fisker - og der var nok flere fiskere i Nordby end i Sønderho! Sønderhoningerne opfattede på det tidspunkt i høj grad deres by som en skipperby.

En forsigtig sammenfatning

Ordene "japper" og "gøjer" er tilsyneladende af ældre oprindelse, men har i en lang periode ikke været almindelige at bruge. Det bekræftes af ældre sønderhninger og fannikere, der ikke husker dem fra deres barndom. Fra 1970'erne blev det åbenbart mere populært at bruge ordene. Det ses bl.a., når Fanø omtales i blade og aviser.

Og hvad betyder ordene så? "Jap" har intet med Japan at gøre, men sandsynligvis med navnet Jeppe. Og "gøjer" kan have sit sproglige udgangspunkt i "gøjser", der kan betyde fisker. - En oversættelse kunne lyde: Sønderho er Jeppernes by, og Nordby er fiskernes by. Ikke voldsomt nedsættende ord om hinanden!

Sven B. Anthonisen. Mail: svenanthonisen@hotmail.com

¹² www./jyskordbog.dk

¹³ Fanø Ugeblad, 26. juli 1941

Litteratur

- (Anonym): Gamle Talemaader. Fanø Ugeblad, 16. juli 1941.
- Bidstrup, Knud: Republiken "Fanø Vesterhavsbad". Fanø Ugeblad, 2. sept. 1950. (Trykt første gang i Information, 29. juli 1950).
- Sneum, Christian: En lille oplysning [En replik til Knud Bidstrup i Information om gøjer og japper]. Fanø Ugeblad, 30. sept. 1950.
- Bidstrup, Knud: Fanø har også sin 38. breddegrad. Fanø Ugeblad, 9. sept. og 16. sept. 1950. (Trykt første gang i Information, 1. august 1950).
- Kromann, Niels Møller: Navnet Jap. Fanø Ugeblad, 21. okt. 1950.
- Brinch, Hans: Æ markskel. Fanø Ugeblad, 27. sept. og 8. nov. 1974.
- Vers og viser til Fanøs pris. Samlet af Rudolph Kolster Svarrer. Fannikerdagen, 1978.
- Kromann, Niels Sonnichsen: En synderjap' o Fone. November 1914. Fanø Ugeblad, 4. maj 1979.
- Kromann, Niels Sonnichsen: Fræ wo Grandle. Mennesker fra min barndoms Sønderho. Bygd, 1991.
- (Anonym): Gøjer og japper. Fanø Ugeblad, 17. juni 1993.
- Methling, Inge: Gøjernes og Jappernes ø. Politiken, 22. juni 1993.
- Staun, Jørgen: Når politikken bliver håndholdt. Information, 7. nov. 2001.
- Kromann, Niels Møller: Navnet Jap. Medlemsskrift. Fanø Lokalhistoriske Forening, nr. 51, 2002.
- Kristensen Hans Jørn: Gammel stird mellem japper og gøjer ikke helt lagt i jorden. Jydske Vestkysten, 23. marts 2013.
- Hofman Hansen, Per: Gøjer og japper. I sammes: Da fanøboerne fik foden under eget bord. Fanø Kommune, 2016, s. 36.
- Anthonisen, Sven: Fonegøjserne. Fanø Ugeblad, 7. juni 2018.

Dette dokument er en printervenlig tekstversion af hjemmesiden

Fonegøjserne. Om jappere og gøjere på Fanø. Af Sven B. Anthonisen.

Publiceret juli 2018 på hjemmesiden "Stykker til Fanøs kultur, natur og historie" på adressen

<http://www.albus.dk/fanoe/fonegoejser>

Per Hofman Hansen, Silkeborg. Mail: perhofman-snabel-a-gmail.com